

5. Серков, П.П. Административная ответственность: проблемы и пути совершенствования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.02.14 / П.П. Серков; Моск. гос. юрид. акад. им. О.Е. Кутафина. — М., 2010.

6. Лапина, М.А. Административное право / М.А. Лапина. — М.: МИЭМП, 2010.

7. Кодекс Российской Федерации об административной ответственности: федер. Закон Рос. Федерации, 30 дек. 2001 г., № 195-ФЗ // Консультант Плюс: Версия Проф. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». — М., 2013.

8. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях: принят Палатой представителей 17 дек. 2002 г.: одобр. Советом Респ. 2 апр. 2003 г. // Эталон — Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2013.

9. Избирательный кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 24 янв. 2000 г.: одобр. Советом Респ. 31 янв. 2000 г. // Эталон — Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2013.

10. Уголовный кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 2 июня 1999 г.: одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г. // Эталон — Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2013.

Статья поступила в редакцию 26.12.2013 г.

І.У. Вішнеўская

*кандыдат гістарычных навук, дацэнт
БДЭУ (Мінск)*

ПРАБЛЕМЫ ПРАВАПРЫМЯНЕННЯ Ў РЭНЕСАНСАВАЙ ЮРЫДЫЧНАЙ ДУМЦЫ БЕЛАРУСІ

У артыкуле аналізуецца праблема прымянення права, узнятыя мысліцелямі і правазнаўцамі Беларусі ў XVI— пач. XVII ст. Рэнесансавая прававая думка знаходзілася пад моцным уздзеяннем філасофіі антычнага свету і рымскай юрыспрудэнцыі, што і адлюстравалася ў падыходах правазнаўцаў Вялікага Княства Літоўскага да пытанняў законнасці і справядлівасці юрыдычных рашэнняў, выбару паміж строгім падпарадкаваннем суддзі закону і магчымаму адыходу ад яго ў імя мэтазгоднасці і справядлівасці.

The article analyzes the problems of application of law raised by the thinkers and jurists Belarus XVI— early XVII century. Renaissance legal thought was heavily influence philosophy of the ancient world and the Roman jurisprudence, which is reflected in the approach of lawyers Grand Duchy of Lithuania to the issues of legality and fairness of judicial decisions, the choice between strict subordination to the law judge and possible departure from it in the name of expediency and justice.

Уводзіны

Згодна з сучаснымі тэарэтыка-прававымі падыходамі, пад рэалізацыяй права разумеецца працэс увасаблення прававых прадпісанняў у правамерных паводзінах суб'ектаў права (грамадзян, іх арганізацый, органаў дзяржавы). Па сваёй сутнасці правамернымі паводзінамі суб'ектаў права нормы права рэалізуюцца, а супрацьпраўнымі — парушаюцца. Рэалізацыя

норм права ў большасці выпадкаў адбываецца без удзелу дзяржавы, яе органаў. Суб'екты права добравольна, без прымусу прытрымліваюцца забаронаў, выконваюць абавязкі ці выкарыстоўваюць свае правы. Разам з тым, у некаторых тыповых сітуацыях узнікае неабходнасць дзяржаўнага ўмяшальніцтва, без якога рэалізацыя норм права аказваецца немагчымай. Гэта форма рэалізацыі права называецца правапрымяненнем [1, с. 520–523].

Асноўная частка

Абмеркаванне праблем рэалізацыі права і асабліва такой яго формы, як правапрымяненне, у прававой думцы Беларусі мае глыбокія карані. Цікавасць да гэтых пытанняў праяўлялі і мысліцелі рэнесансавай Беларусі, перш за ўсё — у кантэксце праватворчай дзейнасці дзяржавы як адмысловай арганізацыі палітычнай улады. І гэта не выпадкова. Справа ў тым, што XVI ст. для Вялікага Княства Літоўскага — час актыўнай праватворчай дзейнасці дзяржавы і, як вынік, пашырэння сферы правапрымянення, росту прававой культуры, якія адбываліся пад моцным уздзеяннем рэнесансавага гуманізму. У спалучэнні з натуральна-прававой дактрынай і канцэпцыяй рымскага права ён уплываў на ўсе палітыка-прававыя інстытуты беларуска-літоўскага грамадства [2, с. 115]. Агульнаеўрапейскія працэсы Рэнесансу і Рэфармацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім мелі шэраг асаблівасцяў. У першую чаргу адзначым фарміраванне дасканалай прававой сістэмы, якая, на думку даследчыкаў, мела выразны рэнесансавы характар. Невыпадкова вядомы польскі навуковец Ю. Бардах адзначаў: «Сціплая па часе і ў выніку вельмі інтэнсіўная дзейнасць заканадаўцаў Вялікага Княства Літоўскага, мяркуецца, ў большай ступені, чым дзе-небудзь насіла адбітак эпохі Адраджэння» [3, с. 79].

У ВКЛ на працягу XVI ст. адбывалася кадыфікацыя права, былі распрацаваны, прыняты і ўведзены ў дзеянне Статуты 1529, 1566, 1588 гг. Прыняцце гэтых нарматыўных прававых актаў сведчыць аб тым, што яшчэ да 20-х гг. XVI ст. у краіне быў назапашаны значны заканадаўчы матэрыял, падрыхтаваны дасведчаныя навукоўцы і юрысты-практыкі, якія здольны былі здзейсніць кадыфікацыю.

Падрыхтоўка юрыдычных кадраў ажыццяўлялася як у замежных універсітэтах, так і на радзіме. Так, напрыклад, у XVI ст. на тэрыторыі ВКЛ дзейнічала Святаянская школа грамадзянскага права, якую ўзначальваў вядомы правазнаўца П. Раізіі. Прававыя веды літвіны набывалі таксама ў прыватных палестрах — школах вопытных юрыстаў-практыкаў [4, с. 33]. З 1644 г. універсітэцкую адукацыю пачала даваць Віленская езуіцкая акадэмія, у складзе якой дзейнічаў юрыдычны факультэт.

Характэрнай рысай прававой думкі рэнесансавай Беларусі было зацвярджанне асноватворнай для цывілізаванага грамадства ідэі законнасці, якая знайшла месца ў творчасці Ф. Скарыны, працах М. Літвіна, А. Волана, С. Буднага, С. Сапегі, П. Раізія і інш. Айчынныя мысліцелі былі ўпэўнены, што для панавання справядлівасці ў краіне акрамя дасканалых законаў неабходна прафесійная дзейнасць па іх рэалізацыі, якая павінна ажыццяўляцца суддзямі і прадстаўнікамі ўрадавых структур на падставе законнасці і дабрасумленнасці. Напрыклад, П. Раізіі у працы «Заклучэнне Петра Раізія, каралеўскага юрысконсульта, аб справах, якія былі заслуханы ў судовых паседжаннях Літвы, і аб абскарджанні судовых рашэнняў», падрыхтаванай у 1563 г., адзначаў, што справядлівай трэба лічыць не тую дзяржаву, «...якая мае законы і пэўныя правы, але тую, якая ужывае законы і пэўныя правы» [5, с. 301]. Дарэчы, вышэй адзначаны трактат П. Раізія, у якім аналізаваліся праблемы правапрымянення на падставе судовай практыкі вышэйшых судов ВКЛ і тлумачэння рымскіх юрыстаў, меў шырокі

рэнананс сярод еўрапейскіх правазнаўцаў і друкаваўся ў XVI ст. тры разы — у Польшчы, Германіі, Італіі [5, с. 301].

Асаблівай прыкметаю носьбітаў еўрапейскай рэнесансавай прававой культуры, складанай часткай якой была і прававая культура ВКЛ, з'яўляецца зварот да прававой думкі старажытных Грэцыі і Рыма. На думку С. Падокшына, зварот да Платона, Арыстоцеля, Цыцэрона і іншых рымскіх юрыстаў уяўляў сабою творчую перапрацоўку вялікай спадчыны, прывядзенае яе ў адпаведнасць з новай эпохай, актуальнымі сацыяльна-філасофскімі і палітыка-прававымі задачамі [6, с. 123].

Намаганні рэнесансавых мысліцеляў Беларусі былі накіраваны на рэалізацыю ідэй антычных аўтараў у галіне ўдасканалення палітыка-прававых інстытутаў, у тым ліку — удасканаленне праватворчай і правапрымяняльнай дзейнасці ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Важнае месца ў распаўсюджанні антычнай прававой спадчыны належала еўрапейскім універсітэтам, у якіх навучалася моладзь з ВКЛ. Напрыклад, факультэт свабодных мастацтваў, які скончылі Ф. Скарына і С. Будны, сучаснікі называлі «школай Арыстоцеля». Ва ўніверсітэтах Італіі, Германіі, у якіх набывалі адукацыю многія беларускія мысліцелі, у тым ліку Ф. Скарына, Л. Сапега, А. Волян, рымскае права было адной з галоўных дысцыплін. Яно лічылася найбольш распрацаваным, універсальным і рацыянальным правам.

Як і мысліцелі антычнасці, беларускія гуманісты ў межах праблем прымянення права ставілі пытанні аб законнасці і справядлівасці судовых рашэнняў, аб выбары паміж строгім падпарадкаваннем суддзі закону і магчымаму адыходу ад літары закона ў імя мэтазгоднасці. Аналізуючы першы і другі варыянты, мысліцелі старажытнай Грэцыі і вядомыя рымскія юрысты папярэджвалі аб станоўчых і адмоўных баках магчымага судзейскага выбару. Строгае прытрымліванне закона абараняла ад самавольства, але магчымая недасканаласць заканадаўства рабіла гэты варыянт практычна недасягальным. У другім варыянце адыход ад пачаткаў законнасці і свабода судзейскага меркавання з мэтай справядлівага вырашэння справы маглі прывесці да шматлікіх злоўжыванняў. Звяртаючыся да разважанняў Платона, беларускія мысліцелі выдзялялі яго думку аб тым, што права судзейскага меркавання можна даверыць толькі добра адукаваным і выхаваным у духу закона суддзям, мінулае якіх дакладна правярана [7, с. 307]. Пры гэтым вялікі грэчаскі філосаф лічыў, што недастаткова доказаў толькі асабістай добрасумленнасці кандыдатаў у суддзі. Яны павінны прадставіць таксама доказы добрачыннасці ўсяго свайго рода.

Аб добрачыннасці асоб, якім грамадства даверыла справу судзейства, разважаў і Арыстоцель. Ён папярэджаў, што дапускаць да заняцця судовых пасадаў людзей неадукаваных і недабранадзейных небяспечна, бо «...не валодаючы адчуваннем справядлівасці і разважлівасцю, яны могуць дзейнічаць альбо несправядліва, альбо памылкова» [8, с. 56].

Думкі, сугучныя пазіцыям антычных мысліцеляў, мы назіраем у творчай спадчыне асветнікаў і правазнаўцаў рэнесансавай Беларусі. У адпаведнасці з рэчаіснасцю і патрэбамі сваёй краіны яны даюць уласную інтэрпрэтацыю Платона і Арыстоцеля. У прыватнасці, Ф. Скарына, як і Арыстоцель, лічыў, што ў інтарэсах «добра паспалітага» на пасады суддзяў неабходна прызначаць такіх службовых асоб, якія адрозніваюцца законапаласлухмянасцю, не бяруць хабару і не ператвараюць свае пасады ў крыніцу асабістага ўзбагачэння. «Да судят людзей судом справядлівым, и да не уклоняться ни на жадную старану, ни да не зрят на лица и не принимают даров» [9, с. 115]. Настайваў на прымяненні ў судаводстве прынцыпаў законнасці і справядлівасці С. Будны, які лічыў іх галоўнымі атрыбутамі дзяржаўнага жыцця. Характарызуючы вобраз суддзі, ён засяроджаў увагу на такіх яго якасцях, як богабаязьнь, справядлівасць, сумленнасць, міласэрнасць. «Яны мусяць ведаць законы, мець вы-

сокую адукацыю, быць акуратнымі і спраўнымі, а галоўнае не ласымі на чужое і не хцівымі» [10, с. 208].

Аб святым абавязку службовых асоб (у прыватнасці суддзяў) дзейнічаць на карысць грамадства і дзяржавы разважаў А. Волян. У трактаце «Пра дзяржаўнага мужа і асабістыя яго дабрачыннасці» ён пісаў: «Вялікай пахвалы ў справядлівасці годны той, хто захоўвае непарушнасць устанавленняў і законаў краіны. І паколькі ў іх закладзены дабрабыт дзяржавы, не дазваляе нікому ліхадзею парушаць іх» [11, с. 96]. Волян разглядаў суддзю як сваеасаблівага ахоўніка права і лічыў, што ён павінны быць праўдзівым і мудрым, каб яго памылкі і дурасці не прынеслі вялікай шкоды грамадзянам. Мысліцель жадаў бачыць у суддзях непрадзятых абаронцаў інтарэсаў усіх людзей [4, с. 103].

Спадзяванні вялікіх рэнесансавых мысліцеляў знаходзілі водгук у прававой палітыцы дзяржавы. Так, у звароце да ўсіх саслоўяў Вялікага Княства Літоўскага з нагоды выдання Статута 1588 г. падканцлер Л. Сапега заклікаў сачыць, каб «...у суды і ў трыбуналы выбіралі не толькі людзей добрых, якія гэтыя правы нашы ведаюць, але богабаязных і дабрадзейных, якія б не для карысці сваёй і на шкоду бліжняга з-за сквапнасці сваёй і для падарункаў правы скажалі, але простым парадкам ідучы, святой праўды і справядлівасці прытрымліваліся...» [12, с. 16]. Патрабаванні да суддзяў, выказаныя мысліцелямі Вялікага Княства Літоўскага, адбіліся ў дзяржаўным заканадаўстве. Так, у артыкуле 1 раздзела IV Статута 1588 г. замацавана прысяга суддзі і падсудка земскага павятовага суда, у якой адзначаны абавязак апошніх: судзіць, «...не даючы паблажкі высокім і ніжнім станам, нягледзячы на тых, хто мае дастойныя чыны і пасады, на багатага і на беднага, на прыяцеля кроўнага захаванага, а ні на непрыяцеля, не са страху, не за хабар і дары, ані спадзеючыся на дары, ані баючыся пакарання помсты і пагроз, але самога Бога і яго святую справядлівасць і права агульнае і сумленне сваё перад вачамі маючы...» [12, с. 60—61].

Такім чынам, рэнесансавыя мысліцелі Беларусі, як і антычныя філосафы, лічылі, што права судзейскага меркавання пры вынясенні рашэнняў можа быць дадзена толькі асобам, ведаючым законы краіны і валодаючым высокімі маральнымі якасцямі.

Найбольш дакладна праблемы законапраўя і беззаконня, юрыдычнай адказнасці, інтэрпрэтацыі і рэалізацыі закона, суадносін духу і літары закона распрацаваны ў творы А. Воляна «Аб грамадзянскай, або палітычнай свабодзе». Ісціннасць закона Волян, як і Скарына, Будны і Сапега, бачыў у адпаведнасці яго прынцыпу справядлівасці. Разам з тым мысліцель быў упэўнены, што гэты прынцып можа быць рэалізаваны пры ўмове адэкватнай інтэрпрэтацыі закона. А. Волян папярэджаў тых, хто ажыццяўляе правасуддзе, што абстрактнае тлумачэнне закона, якое не ўлічвае абставін здзяйснення злачынства, можа прывесці да парушэння справядлівасці. «Ці магчыма караць смерцю злодзея, — пытаў правазнаўца, — якога падштурхнулі да крадзяжу жабрацтва і голад?» Калі ў дадзеным выпадку суддзя выносіць смяротны прысуд, кіруючыся літарай закона, у нас будуць «...усе падставы канстатаваць, што суддзя не разумее сутнасці добра і справядлівасці, а таму хутчэй парушае закон, чым выконвае належным чынам усе яго патрабаванні» [13, с. 89]. На думку Воляна, усялякая няяснасць і нявызначанасць у законе павінна служыць падставай для змякчэння на карысць абвінавачанага ў працэсе яго тлумачэння і рэалізацыі. Разважаючы аб разумных і гнуткіх адносінах да закона, Волян узгадвае адносіны да гэтай праблемы антычных мысліцеляў Платона і Арыстоцеля, а таксама рымскіх юрыстаў. Так, на думку Платона, заканадаўца, які прытрымліваецца літары закона без уліку канкрэтнай асобы і канкрэтных абставін справы, «...жадаючы тварыць дабро аднолькава усім, не можа прадугледзець даброты і справядлівасць для кожнага асобнага чалавека» [14, с. 93]. Арыстоцель разважаў наконт таго, што «законы не ў стане даць дакладны адказ у

кожным канкрэтным выпадку», таму што кожны закон носіць агульны характар, а дзеянні чалавека індывідуальны [7, с. 487]. З гэтага вынікае неабходнасць у працэсе правапрымянення ўносіць у закон карэктывы дзеля захавання справядлівасці. Калі закон не ў стане даць адказ, як вырашыць пэўную справу, суддзям павінна быць дадзена правамоцтва прымаць рашэнне, кіруючыся найбольш справядлівымі разважаннямі. Такім чынам, Арыстоцель лічыў, што справядлівы суддзя — той, які пры разглядзе справы ў пэўных абставінах не стане прытрымлівацца літары закона на шкоду чалавека, а выкарыстае закон свабодна, як бы паступіў сам заканадаўца, калі б ведаў гэты выпадак. Але калі справа, якую разглядае суддзя, падпадае пад агульнае правіла, лепш за ўсё «...даць уладу і рашэнне менавіта закону» [7, с. 486].

Адпаведныя думкам грэчаскіх аўтараў пазіцыі можна знайсці ў Дыгестах Юсцініана, дзе сабраны і сістэматызаваны выказванні юрыстаў класічнага перыяду рымскай юрыспрудэнцыі (I—III стст). Вядомыя рымскія юрысты былі ўпэўнены, што нормы права ўсталёўваюцца для тых выпадкаў, якія сустракаюцца часта, а не для тых, якія ўзнікаюць выпадкова (Пампоній), таму пры ўзнікненні нетыповай сітуацыі суддзя павінны вынесці рашэнне шляхам тлумачэння, якое ахоўвае волю (мэту) закона (Цэльс). Закон, які ўведзены для карысці людзей, суддзя не павінны пераўтвараць шляхам тлумачэння ў строгасць, якая супярэчыць дабрабыту людзей (Мадэцін) [8, с. 136—137].

Безумоўна, што прыведзеныя думкі антычных правазнаўцаў былі добра вядомы А. Волянцу і паўплывалі на фарміраванне прапанаванай ім канцэпцыі праваразумнення і правапрымянення. Правазнаўца разважае аб дзеяннях суддзі на выпадак, калі трэба прымаць рашэнне па справе, сутнасць якой не прадугледжанна законам. Суддзя, на думку Воляна, павінны ацаніць спецыфіку справы, абумоўленую асаблівасцямі чалавека, якога яна тычыцца, а таксама акалічнасцямі часу, месца і іншымі абставінамі, і вынесці рашэнне ў напрамку змякчэння санкцыі. Разам з тым мысліцель папярэджвае: «...пры наяўнасці акалічнасцяў, на якія закон указвае канкрэтна, суддзя не мае права адыходзіць ад нарматыўнага акта. Падобны адыход ёсць найвышэйшае злчынства» [11, с. 89]. Такім чынам, на думку А. Воляна, удасканаленне закона павінна ўжывацца толькі там, дзе шалі добра і справядлівасці пераважаюць артыкулы (нормы) закона [11, с. 90]. Улічваючы тое, што цалкам бездакорных законаў практычна няма, Волян заклікае ўладу ўдасканалваць дзяржаўнае заканадаўства — уносіць у закон разумныя ўдасканаленні, якія адпавядаюць патрэбам часу. Заканадаўца павінны «інтэрпрэтаваць няяснасць закона, ліквідаваць двухсэнсоўнасць, радовае паняцце звесці да відавых» [11, с. 90]. Суддзі неабходна ўважліва аналізаваць асобныя акалічнасці здарэнняў, канкрэтызаваць прававую норму пасля высвятлення абставін справы, якую ён разглядае. «Той суддзя, — лічыў Волян, — які не ведае добра і справядлівасці, а кіруецца толькі літарай закона, скажае ісіціну». У той жа час, калі пры разглядзе справы суддзя заўсёды тлумачыць прававую норму з пункту гледжання справядлівасці, ён тым самым аб'ектыўна абараняе задумку і волю заканадаўцы. «Такім чынам, — робіць выснову правазнаўца, — правам вядзення судовага працэсу (судзейства) павінны валодаць толькі мудрыя філосафы, якія не толькі «дакладна і бездакорна» ведаюць законы але маюць вялікі жыццёвы вопыт і юрыдычную практыку». Волян крытыкаваў распаўсюджаную ў ВКЛ практыку прызначэння на пасады суддзяў, не дасведчаных у грамадскіх справах людзей, якія, выконваючы свае абавязкі, часта знаходзяцца пад уплывам «сімпатыі, антыпатыі, злосці, сквапнасці і кіруюца не законам і справядлівасцю, а сляпымі і лёгкадумнымі памкненнямі» [11, с. 94].

Волян лічыў галоўнай умовай дабрабыту і шчасця ў грамадстве прававую адукаванасць тых, хто стаіць пры ўладзе. Мысліцель быў упэўнены, што любы закон застанецца функцыяй, калі няма ўлады, якая яго рэалізуе. Манарх, які стаіць на чале дзяржавы, павінны быць муд-

рым, дасведчаным ахоўнікам законаў і разумным іх інтэрпрэтатарам. «*Справядлівасць у грамадстве, — вучыў А. Волян, — забяспечвае, па-першае, існаванне законаў, створаных на карысць жыхароў краіны і, па-другое — жаданне ўладатрымальнікаў накіроўваць гэтыя законы на агульнае дабро*» [11, с. 95].

Як бачым, аналізуючы праблемы правапрымянення, мысліцелі рэнесансавай Беларусі зыходзілі з палітычнай і прававой рэчаіснасці Вялікага Княства Літоўскага, існуючых праблем у судовай сістэме і судаводстве краіны. Іх разважанні і прапановы, якія грунтаваліся на пазіцыях філосафаў і юрыстаў антычнага свету, былі накіраваны на рэфармаванне судовай сістэмы паводле прынцыпаў аддзялення судовай улады ад адміністрацыйнай, утварэнне незалежных выбарных судоў для шляхты, стварэнне незалежнай выбарнай апеяльчай інстанцыі. Многія прапановы рэнесансавых правазнаўцаў былі рэалізаваны ў ходзе судовай рэформы 1529–1581 гг. У прыватнасці, былі створаны земскія павятовыя і падкаморскія суды, якія аддзяляліся ад адміністрацыі і фарміраваліся на прынцыпах выбарнасці суддзяў. У законах дзяржавы знайшоў адлюстраванне працэс паступовага зараджэння свабоднай ацэнкі доказаў, публічнасці, галаснасці, спаборнасці судовага працэсу. У выніку судовай рэформы ўзнік інстытут прафесійных следчых (шкрутатараў) і судовых выканаўцаў (возных), а таксама набыў заканадаўчую рэгламентацыю і значнае развіццё інстытут адвакатуры (пракуратараў). Значным дасягненнем судовай рэформы стала стварэнне выбарнага, аддзеленага ад выканаўчай улады Галоўнага Суда (Трыбунала) — вышэйшай апеяльчай інстанцыі для мясцовых судоў.

Літаратура

1. Сільчанка, М.І. Агульная тэорыя права: вучэб.-метадыч. комплекс / М.І. Сільчанка. — Гродна: ГрДУ, 2008.
2. Дзёрбіна, Г.В. Права і сям'я ў Беларусі эпохі Рэнесансу / Г.В. Дзёрбіна. — Мінск: Тэхналогія, 1997.
3. Бардах, Ю. Литовские статуты — памятник права периода Возрождения / Ю. Бардах // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.: сб. ст. / ред. Б.А. Рыбаков. — М.: Наука, 1976.
4. Сокал, С.Ф. Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI — первой половины XVII вв. / С.Ф. Сокал. — Мінск: Наука и техника, 1984.
5. Дзёрбіна, Г.В. Права Вялікага Княства Літоўскага ў кантэксте агульнасці і разнастайнасці рамана-германскай прававой сям'і / Г.В. Дзёрбіна // Гісторыя і сучаснасць: беларуская дзяржаўнасць ва ўсходнееўрапейскім цывілізацыйным кантэксте: зб. навук. прац, прысвечаных 90-годдзю з дня нараджэння праф. І.А. Юхо / рэдкал.: С.А. Балашэнка (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: Бизнесофсет, 2012. — С. 300—307.
6. Падокшын, С.А. Беларуская думка ў кантэксте гісторыі і культуры / С.А. Падокшын. — Мінск: Бел. Навука, 2003.
7. Теория государства и права: хрестоматия: в 2 т. / авт.-сост. В.В. Лазарев, С.В. Липень. — М.: Юрист, 2001. — Т. 2.
8. История государственно-правовых учений: хрестоматия / авт.-сост. С.В. Липень; под общ. ред. В.В. Лазарева. — М.: Спарк, 2006.
9. Скарына, Ф. Прадмовы і пасляслоўі / Ф. Скарына. — Мінск: Навука і тэхніка, 1969.
10. Будны, С. Вызнанне хрысціянскага збору Вялікага Княства аб уладзе і ўсялякім урадзе каратка пацверджанае святым пісьмом / С. Будны // Сымон Будны — гуманіст і рэфарматар / І.В. Саверчанка. — Мінск: Універсітэцкае, 1993. — С. 202—212.

11. *Волян, А.* Пра дзяржаўнага мужа і яго асабістыя дабрачыннасці / А. Волян // Спадчына. — 1991. — № 6. — С. 95—105.
12. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. / пер. на бел. мову А.С. Шагун. — Мінск: Беларусь, 2002.
13. *Волян, А.* Аб грамадзянскай, або палітычнай, свабодзе / А. Волян; пер. з лац. Ул. Шатона. — Мінск: Зміцер Колас, 2009.
14. *Падокшын, С.А.* Палітычная і прававая думка Беларусі XVI—XVII стст. / С.А. Падокшын, С.Ф. Сокал. — Мінск: Права і эканоміка, 1994.

Статья поступила в редакцию 24.12.2013 г.

Т.В. Воронич

*кандидат исторических наук, доцент
БГЭУ (Минск)*

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ И МОШЕННИЧЕСТВА В РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛЕ ГОРОДОВ И МЕСТЕЧЕК БЕЛАРУСИ В КОНЦЕ XIX — НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

На основе архивных материалов анализируются злоупотребления и мошенничества в розничной торговле городов и местечек Беларуси в конце XIX — начале XX вв. Основными видами преступлений были обмеривание, обвешивание, подделывание торговых этикеток и торговых знаков. Особую проблему составляло низкое качество товаров.

Abuse and fraud in the retail trade of cities and towns of Belarus on the borderline of between 19—20 centuries are analyzed on the basis of archival materials. The main types of crime were different kinds of cheating buyers (obmerivanie and obveshivanie), counterfeiting of trade marks. A particular problem was the poor quality of goods.

Проблема преступности, к которой, несомненно, относится тема злоупотреблений и мошенничества в розничной торговле, вызывает интерес не только у историков, экономистов и юристов в силу их профессиональной деятельности, но и у широкого круга обывателей. Хотя криминальный мир в некоторой степени овеян определенной долей романтики, тема преступности — очень серьезный и сложный вопрос. Именно он отражает и выявляет социальные проблемы и конфликты в обществе, порой невидимые явно.

В конце XIX — начале XX вв. проблема преступности активно изучалась российскими учеными. Вновь интерес к этой теме в России появился только в последнее двадцатилетие. Вопросы преступности, пенитенциарной системы и становления правового государства в Российской империи исследовал известный российский историк Н.Б. Миронов в своей фундаментальной монографии «Социальная история России» [1].

В белорусской историографии нет серьезных научных исследований по истории преступности в торговой сфере экономики в конце XIX — начале XX вв. в Беларуси. Существуют лишь единичные издания, преимущественно публицистического характера.

На основе материалов делопроизводства городских властей и судебных органов, находящихся в фондах Национального исторического архива Беларуси, а также Национального